

Poul Müller

Gamle danske ABCer og Læsebøger

Naah, Skolebøger! Man synes at fornemme en Anelse af Foragt og Disrespekt i det stærke Tryk paa Skole, som Ordet har. Og saa oplever man dog, at Skolebogen kan leve gennem et Menneskes Aldre, ubevidst og uerindret under Ungdomstidens Uro og glimtvis husket i Manddomsaarenes Travlhed, for saa, naar den toner ud, at træde frem i Erindringen med Alderens og Livets Patina over sig. – Mange Mennesker søger mellem Aar og Dag deres Barndoms Læsebog paa Bibliotekerne, lidt generte, som røbede de for meget; sommetider endog deres Regnebog, som P. O. Pedersen gjorde, da han skulde skrive sine Barndoms minder. Det var naturligvis Chr. Hansens Regnebog, men især dog Bertelsens for Seminarier, han som 8aarig tyrede. Her var det dog næppe selve Bogen, men Glæden over at mindes Regnemesterskabet, der gjorde sig gældende.

Med *Læsebogen* er det anderledes. Den kan de staa og veje i Haanden, næsten kærtegnende. Den var i en tryksagsfattig Tid selve Porten, der førte ud over Sognegrænserne og Byens snævre Gader. Johs. V. Jensen klagede i 1935¹ over, at han forgæves paa Bibliotekerne havde ledt efter sin Barndoms Læsebog. Han stiftede her, fortæller han, »Bekendtskab med første Kapitel af Bjørnsons »En glad Gut«, med en sød lille Tegning til, et ufor-glemmeligt Indtryk, som for altid lagde en Grund i Bevidstheden«. Hvad Johs. V. Jensen ikke vidste, da han skrev dette,

1. Dansk lærerforening 1885-1935. Et Jubilæumsskrift. Kbh. 1936. S. 32.

var, at det drejede sig om en noget skamferet Gengivelse: »Øjvind var født i en Hytte, som Bjærgtet hang ud over . . .«, begynder den, mod Bjørnsons: »Øjvind hed han og græd, da han blev født«, for at benytte Stavemaaden i Udgaven fra 1875, som vel har dannet Grundlag for Læsebogen. Hvad der har faaet den

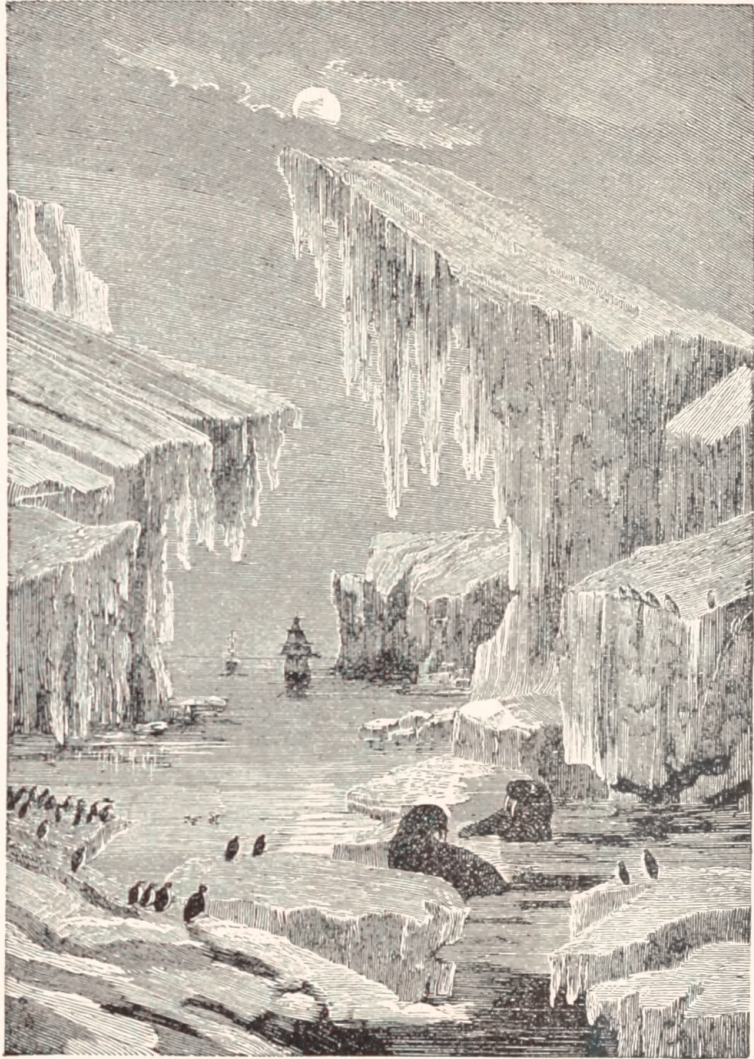

»En sød lille Tegning« kalder Johs. V. Jensen dette Træsnit til
»En glad Gut« fra hans Barndoms Læsebog.

brave Joakim Larsen til o. 1880 at begaa denne Forringelse, er ikke til at vide. Det har nok blot været Skolemesterens Lyst til at lave om i den Tro, at det saa bliver lettere.

Hvad Johs. V. Jensen ellers elskede i Læsebogen var »Historier fra den vide Verden, Skibe i Havsnød, Dyrehistorier, Isbjørne, Sælhunde, der dengang hed Robber, et meget stærkere Navn, og saaes sammen med Grønlændere, Nordlys og Isbjerger med Modhager helt ind i Himlen«.

Johs. V. Jensens Læsebog er forlængst fundet. Det var »Læsebog for Folkeskolen og Hjemmet, udgivet af Joakim Larsen«,

»Isbjerger med Modhager helt ind i Himlen«. Fra Johs. V. Jensens
Læsebog i Drengæarene.

2. Del, der første Gang kom hos Schubothe i 1879 og senere i en Række Oplag til ind i dette Aarhundrede.

Tyve Aar senere gjorde Slomanns »Læsebog for danske Børn« (Nordisk Forlag 1901-02) uudsletteligt Indtryk paa en lille Dreng

i København, saa han endnu ser for sig Gerhard Heilmanns Billedarrangement og Hans Tegners, Mols', Gotfred Rodes, Frants Henningsens Tegninger (dengang var han jo ligeglad, hvem der havde tegnet, bare det var godt), men især Heilmanns til et Stykke om Flodkrebsefamilien og dens Skæbne. Var det et slumrende Anlæg for Naturiagttagelse og Naturglæde, der gjorde, at dette nu saa tynde Stykke huskes levende gennem næsten halvtreds Aar?

Vi husker vor Barndoms Læsebog, men vil vor Generations Skolebørn huske deres, naar de naar Skelsalder? Eller mon ikke Indtrykket af den vil være udvisket af kulørte Hæfter, Serier, Billedblade og de andre Sager fra Analfabeternes Bibliotek i Gyldenspjæts Aarhundrede?

Tidligere Slægtled fra før den trykte Bog og op gennem Tiderne, Latinskolernes Disciple, huskede kun altfor vel deres Barndoms Donat,² deres Torrentinius,³ og hvad de hed. Glemme dem kunde de ikke, hvor gerne de end havde villet, dertil var de tærsket for grundigt ind i Hoved, Ryg og Haandflader af umilde og uforløstige Scolemestere, der med Ferler og »store bøddels riss« hudstrøg de arme Unger i en »helvidis oc skerssildz pine«, saa Blodet løb dem ned i Hoserne, som Christiern Pedersen skrev i 1531.⁴ En Periode, hvis Skolehistorie og Skolebøger indtil 1660 er saa grundigt og aandfuldt behandlet af Bjørn Kornerup i hans i Aar udsendte Ribe Katedralskoles Historie I, at den her ganske kan og bør forbigaa.

2. Donatus: De partibus orationis ars minor, ca. 350 e. Kr. Næst efter Euklids Elementer vist Verdens mest sejlivede Skolebog; den første i København trykte Bog; endnu Grundtvig brugte den i sin Skoletid.

3. Torrentinius: Grammatica latina, med Forord af Peder Palladius, trykt i Wittenberg til Brug for den danske Ungdoms Undervisning 1558. Findes efter Lauritz Nielsen: Dansk Bibliografi 1551-60. (S. 167) i Danmark kun i tre Eksemplarer. Statens pædagogiske Studiesamling har det fjerde. I dette staar i Marginen et Sted med Drengahaand fra vel o. 1600: »Gud giffue mig en god lyke«. Det kunde efter Omstændighederne nok behøves.

4. »Om børn ath holde till Scole och Studium«. 1531.

Læsebogen i Almueskolen var den store kulturelle Landvinding, jævnaldrende med Bondens Frigørelse. Og den, der skriver om Læsebogen, skriver samtidig paa den danske Almueskoles Kulturhistorie.

Men forud for Læsebogen laa baade historisk og individuelt *ABCen*. – *ABCen*, som vore Forældre, Bedste- og Oldeforældre kendte den, har sin Rod i Reformationstidens Bestræbelser for, at ogsaa det jævne Folk kunde læse Bibelen paa Modersmaalet, kunde læse sig til sin Saligheds Sag. *ABCen* var Bibellæsningens Begyndelse og i sig selv en Katekismus. Ikke sært, at dens gamle Navn *Fibel* af Jakob Grimm er tydet som Diminutiv af *Bibel*, den lille *Bibel*.

Som Reformationen og Bogtrykkerkunsten kom til os fra Tyskland, kom *ABCen* det ogsaa. I Weimar-Skoleforordningen af 1619 staar der, at de Bøger, der skal bruges i Skolerne (ikke de latinske) er Luthers Katekismus, »das Lesebüchlein mit seinem Vortrab«, 1. Mosebog paa Tysk o. s. v. Og »Lesebüchlein« var netop *Fibelen*: *Fadervor*, de ti *Bud* og andre Katekismusstykker; og »Vortrab« var de to første *Sider*, en med *Alfabetet* og en med *Stavelser*. Undervisningen foregik saaledes, at de smaa, der endnu ikke kunde *Bogstaverne*, skulde høre efter; de, der kunde læse en lille *Smule*, skulde have *Fibelen* i Hænde og med *Flid* følge alle *Ord* og *Linier*, mens en *Dreng* læste for. Endnu taler vist gamle Folk om at læse deres *Fadervor*.

Naar Børnene kunde *Bogstaverne* paa *ABCens* første *Side* og *Stavelserne* paa den anden, sprang de straks til *Fadervor*, *De X GUDs Bud*, *Sakramenterne*, *Benedicte* og *Gratia*, gennemgaaende vel 12-16 smaa *Sider*. Saa var man parat til at begynde paa 1. Mosebog. Omtrent paa samme Maade er det nok gaaet i de danske Skoler i *Købstæderne* og vel ogsaa sine *Steder* paa Landet, hvis *Degnen*, der efter *Kirkeordinansen* skulde gennemgaa den kristelige *Børnelærdom* med *Drengene* og *Pigerne*, da var særlig fremragende.

Gamle ABCer og Læsebøger

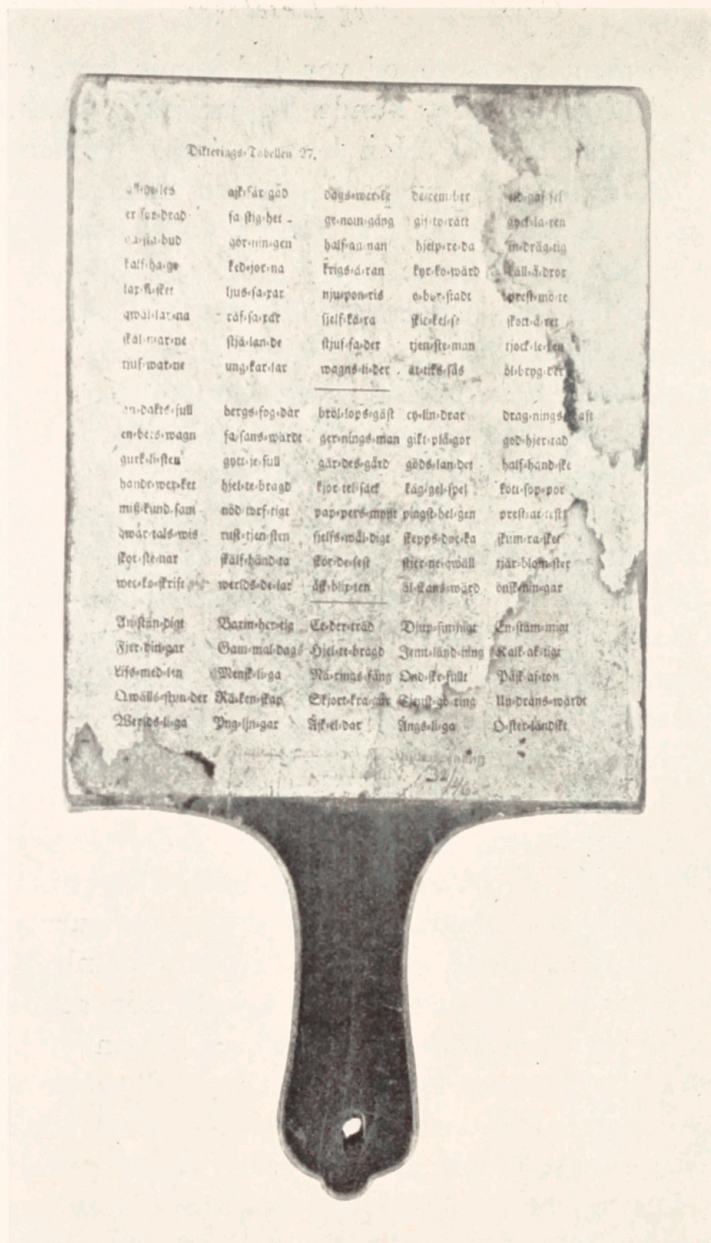
At Bibelen alene selv op mod vor Tid kunde være eneste Introduktion til Læsekunsten, kunde Skoledirektør A. P. Fossing (1865-1942) fortælle om. Han lærte at læse, da han var 4-5 Aar, men vendte altid Bogen paa Hovedet. Kunsten havde han nemlig lært ved at ligge paa Knæ foran sin Bedstemor, naar hun med Bibelen paa Skødet læste højt for sig selv. Der gives, som Duhamel siger, ikke den Undervisningsmetode, der kan forhindre Børn i at lære at læse.

Alle de svedige Hænder, der krammede ABCen, og de smaa sorte Pegefingernegle, der Dag efter Dag fulgte dens Linier, sled de dyre Sager op. Det var derfor nærliggende og økonomisk at klæbe ABCens Blade paa Brætter, der forneden endte i et lille Haandtag. Saadan blev *ABC-Brættet* eller *Fibelbrættet* til, Tusinder af danske Børns første »Bog« gennem mere end 300 Aar.

Julius Clausen havde ikke behøvet at være saa ængstelig, da han i »Bogvennen« 1898 skrev »Bidrag til ABC-Litteraturens Historie i Danmark«, ⁵ hvor han fra et Holbergcitater og en Analogi med England og Flandern forsigtigt slutter, at ABC-Brættet ogsaa nok har været brugt i Danmark. Han kunde have slaaet op i J. W. Bruun: »Den Lancasterske Skoleindretnings Historie« (Kbh. 1820); dér afbildes paa Fig. II et »Dicteerbret« hængende paa en Opstander, og i Teksten til Illustrationen (S. 149) karakteriseres det saaledes: »omtrent som vore gamle Fibelbretter«. I 1820 var ABC-Brættet altsaa saa velkendt, at man kunde bruge Ordet som Forklaring. Og endnu Søren Kierkegaard kunde 1844 i »Begyndelsen Angest« skrive: »Børnene lære det [Sproget] ved i Fibelbrættet at kjende et Dyr«. ⁶ At det paa Holbergs Tid var en god Kending, fremgaar af ovennævnte Citat fra »Det lykkelige Skibbrud«, hvor Pernille afviser Rosiflengius med sit: »Bliv fra mig du Abecee-Bræt« (4. Akt, 6. Scene). I 1844

5. Der kan være Grund til at nævne, at C. Bergs »Vor ABC's Historie« (Kbh. 1871) ikke handler om ABCens, men om Alfabetets Historie.

6. Samlede Værker 2. Udg., IV, 1920-31, S. 350.

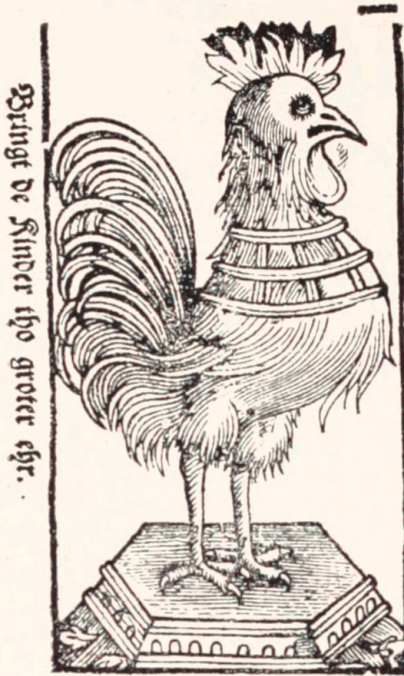

Dikterebræt fra Torsten Rudenschölds Skole paa Läckö kungsgård i Sverige i 1850erne. – Rudenschöld (1798-1859) var en af den svenske Folkeskoles Fædre. Dikterebrættet var ABC-Brættets umiddelbare Afløser. Originalen paa Statens pædagogiske Studiesamling, skænket af Svenska skolmuseet.

var Ordet altsaa levende endnu. Nu véd næppe nogen, hvad det betyder.

Den ældste bevarede, i Danmark trykte ABC (i Privateje, købt paa Auktion i 1943 for 2925 Kr.) er fra 1591, de levnedede otte Sider er nøje i Overensstemmelse med Reformationens Skema. Den er trykt paa Plattysk hos Mads Vingaard, »Vnd findt man se dar tho kope«. En flot Hane med et temmelig besynderligt Seletøj og staaende paa en Sokkel pryder Bagsiden. Den næste er paa Latin, trykt hos Salomon Sartor 1634. Ogsaa den med Sokkel- og Seletøjshane. Den har ligesom den følgende ikke engang Stavelserne med, men gaar lige fra Bogstaverne paa første Side til Paternoster paa anden. Den har nok været brugt i Latinskolerne i Overensstemmelse med Kirkeordinansen: »Den første Lektie [Klasse] skal være for dem, som læser ABC og lærer at stave. ABCD-Børn skal læse af de Bøger, der med ABCD etc. indeholder Paternoster, Credo, de X Budord, Daabsens og Nadverens Ord med andre saadanne Børnebønner . . .«.

Den følgende ABC er ikke blot trykt i Danmark, men trykt paa Dansk, af Melchior Winckler 1649. Otte Sider er bevaret. Hanen paa Bagsiden er, som R. Paulli i »Nordisk Tidskrift för Bok- och Biblioteksväsen« 1944 (S. 81) gør opmærksom paa, sikkert trykt paa støbt Kliché. Og interessant nok viser et nu foretaget Eftersyn, at det er Sartors Kliché, som Winckler har benyttet. Den var allerede i Sartors Tid sløj og brøstfældig, Soklen er revnet, Hanens venstre Ben knækket, og Sømhovederne har efterladt Mærker i Seletøjet, to Steder i Kammen og i Soklen. For at faa Klicheen til at hænge fast har man aabenbart maattet slaa Søm midt i den. Det er Mads Vingaards Hane, der lyslevende gaar igen, men slidt og medtaget efter et halvt Aarhundrede. Man har aabenbart i Trediveaarskrigens og Torstenssons-Krigens Tid haft andet at bruge Bly til end til ABCer. Om det er Vingaards Kliché fra 1591, de to andre har overtaget og brugt i 1634 og 1649, eller den er støbt over Vingaards Stok, eller om

Springt de Sinder iho groter egr.

Eydrichs dward/ Sreidit end lehr/

Åar 1634.

Mads Vingaards Hane fra 1591 og Salomon Sartors fra 1634.

begge Klicheer er støbt over en nu forsvunden, kan ikke afgøres. Det typografiske Materiale er i hvert Fald udnyttet til det yderste. Næste Gang Vingaards Hane optræder (i 1705), har den da ogsaa maattet skæres om.

Den næste i det daværende danske Rige trykte ABC er fra Slesvig 1661, uden Bogtrykkernavn og paa Tysk. Den har Hane paa Bagsiden. Det er ikke Mads Vingaards, trods Sokkel og Seletøj; men den er øjensynlig skaaret efter samme Forbillede. Det skulde ikke undre, om man i Tyskland kunde finde Originalen til alle Seletøjshanerne. Derefter kommer en ABC fra Island, trykt paa Hólar 1684, besynderlig nok paa Tysk. Skulde man mon lære at læse Reformatorerne paa Grundsproget? Den er haneløs og findes ligesom de tre foran nævnte i Det kongelige Bibliotek.

Peter Eichhorns Hane 1705. Den er først trykt med sort og saa med rødt med en Forskydning nedefter paa smaa to Millimeter. Kun trykt paa Papirets ene Side.

Første Side i Fragmentet af den næstældste paa Dansk trykte ABC. Den er sikkert udgaaet fra Peter Eichhorns Trykkeri o. 1705. Kun trykt paa Papirets ene Side.

I Alder følger nu to ABCer, om hvilke der hidtil intet har været publiceret, og som ikke findes i Bibliotheca Danica. Det er Statens pædagogiske Studiesamlings to ældste ABCer. Den ene paa Tysk, For- og Bagside i to Farver: Gedrukt bey Peter Eichhorn, Copenhagen 1705. 12 Sider er bevaret, derunder Bagsiden med Hanen. Det er en nyskaaren Vingaardsk Hane med Sokkel og Seletøj, først trykt med sort og saa med rødt med en Forskydning nedefter paa smaa to Millimeter. Det er første Gang, denne Fremgangsmaade bruges i en ABC. Soklen har mistet sit Randornament, og Hanen sine Sporer, men den har

dog ikke drevet det saa vidt som Johann Ballhorns berømte Hane fra o. 1550, der endog har lagt Æg. I øvrigt tror man at huske fra sin egen Barndom, at Hanen ikke var saa gold endda; den lagde Tørrer i Bogen, naar man var flittig.

Omtrent samtidig maa et Studiesamlingen tilhørende Fragment (fire sammenhængende Sider, desværre uden Hanen) være, fundet i Baag og Vends Herreders Tingbog for 1706-1716 (hvorfra vistnok ogsaa Eichhorns stammer). Om i Bindet eller blot i Bogen kan ikke med Sikkerhed siges; dog snarest i Bindet efter de gamle Folder at dømme. Det er *paa Dansk* og maa sikkert ogsaa være trykt hos Peter Eichhorn. Skriften er den samme, Røsken-Indramningerne af Siderne er ganske ens, og det tarvelige Træsnit, der gaar igen hos dem begge paa Side 2 med Stavelserne, er øjensynlig trykt paa

samme Stok: en Engel med en Bog i venstre Haand og med Pufærmer og Forklæde over en lang Nederdel, der aabenbart skjuler godt med Klokker og Skørter, træder paa et trist udseende Skelet, der har Bælgvan-te paa højre Haand. Dette Fragment skulde saaledes være det næstældste af de hidtil kendte paa Dansk trykte ABCer.

Den næste ABC, ligeledes paa Dansk, er Bibliotheca Danica ældste, trykt 1731 hos Ove Lynov, »boende paa Vandkonsten og findes hos hannem tilkiøbs«. Ogsaa Lynovs Hane har haft Vingaards til Forbillede; at Eichhorns ikke har været det,

Lynovs Hane 1731.

ses deraf, at den har Vingaardske Enkeltheder med (Soklens Randornamenter og Hanens Sporer), som Eichhorns mangler.

Interessant ved Studiesamlingens to gamle ABC-Fragmenter er det, at de, der som alle ABCer fra Tiden er trykt paa solidt, kardusagtigt Papir, kun er trykt paa Papirets ene Side. Kan man vove den Hypotese, at de er trykt specielt til Brug for ABC-Brætter? En Gennemgang af Det kgl. Biblioteks ældste ABCer har vist, at ogsaa den fra Slesvig 1661 er ensidig trykt. Første Side har som sædvanlig Bogstaverne, mens anden Side i Fragmentet begynder midt i Fadervor. De to Blade maa være blevet klæbet sammen, da Biblioteket i sin Tid lod ABCen hæfte i Omslag. Disse tre »ensidige« ABCer synes at være de eneste i Danmark eksisterende. At der ikke findes flere bevaret, finder naturligt sin Forklaring deri, at de jo skulde klæbes paa ABC-Brætter, og alle danske Fibelbrætter er forsvundet. Som Analogi kan anføres, at Indbyrdes Undervisnings Tabeller, der ogsaa skulde klæbes op, kun tryktes paa den ene Side.

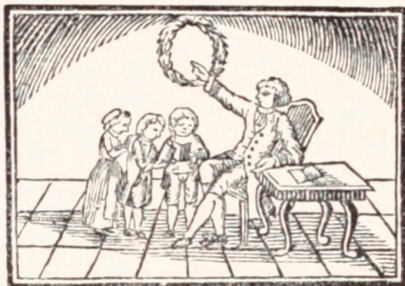
Katekismus-ABCen holdt sig til helt op mod Slutningen af forrige Aarhundrede. Men nye aandelige Strømninger skabte ogsaa nye ABCer. Pietismen prægede nok den danske Skole, bl. a. gennem Skoleforordningerne af 1739, men i Skolebogslitteraturen satte den kun Spor i Religionsundervisningen med Pontoppidans Forklaring 1737 og Oversættelsen af Hübners Bibelhistorie 1727.⁷

Det blev Oplysningstiden, der bragte det store Fremstød baade for Skolerne og Skolebøgerne. ABCerne opgav det teologiske Stof og erstattede det med »nyttigt« og pinligt moralsk, og Billedet i ABCens Tekst holdt sit Indtog.

7. Johs. Hübner: To Gange 52 udvalgte bibelske Historier, oversat af Chr. Lihme. Med den holdt Bibelhistorien sit Indtog i Danmark; og med Originalen i Tyskland. Efter hvert Afsnit har den »Tydelige Spørmaale« (Hvad for en Discours førte GUd med Abraham?), dernæst »Nyttelige Lærdomme« (At man til Giæstebuder ikke skal fremsætte alt for mange Retter) og til sidst »Gudelige Lærdomme« paa Vers (Af dette Spørgsmaal vil jeg da tilbørlig lære: GUds Almagt til min Troe at styrke nok skal være). (Den 8. Historie. Om Abraham og Sara. Efter Udgaven 1774).

A B C
og
Læsebog
af
Thomas Rasmussen,
Præst i Grøvinge.

Se hvilken Krands, den gode Lærer sidder med,
den er bestemt til et Æres-Tegn for den flit-
tigste og dydigste blant hans Disciple, hvilket
Barn vilde ikke stræbe for saadan en Belønning.

Kjøbenhavn 1798, trykt hos J. N. Thiele.

Den dødefulde Kristiane.

Kristiane var et Dydens Monster; hun var den lydige Pige mod sine Forældre og Forsatte, og saa venlig mod alle andre, at enhver, som blev bekendt med hende, maatte elske hende; at gaae i Skole var hendes Hjertes Glæde; thi der, sagde hun, var saameget at lære, som hun kunde have godt af, naar hun blev stor. Hun fik heller aldrig et ondt Ord i Skolen, thi hun læste, skrev, regnede, saae paa Landfortene, syede, strikkede og gjorde sit Arbejde med Lyst og Flid. Allerede i sit niende

Fra Thomas Rasmussens ABC og Læsebog 1798.

Typisk Udtryk for Tidens pædagogiske Tanker er Thomas Rasmussens »ABC og Læsebog« fra 1798 (med mange Optryk), hvor paa Titelbladet den gode Lærer rækker en Æreskrans til de flittigste og dydigste af Børnene. Straks efter Alfabetet og et Par Sider Stavelser er vi ved Børnelærdommen, dog ikke den kristelige, men den borgerdydige: om de gode Legebørn, der giver deres Lærer Ret i, at Leeg smager bedst efter Arbejde; om den uforsigtige Dreng og den godgørende Pige; om Drengen, der havde Mavekneb, fordi han have spist Æbler, Pærer og Blommer og drukket Øl og tyk Melk til (denne moralske Historie med den i Pædagogikken berømte »naturlige« Straf mindes

man endnu omkring Aarhundredskiftet at have hørt af sin Bedstemor); om den reenlige Pige og den snavsede Dreng o. s. v. o. s. v., endende med den dydefulde Kristiane, der i sit niende Aar syede sin egen Særk med den Traad, hun selv havde spundet. Ja, hun var et saadant Dydsmønster, at man levende forstaar, »at mange Børn vædede deres Øjne den Dag, Kristiane ikke var i Skole«. Tilmed ser man hende paa et Træsnit sidde og strikke en alenlang Strømpe paa en Bænk mellem Træer fra Tertiærtiden.

Forfatteren forudser, at man vil savne Teologien, men han gør sin ærlige Broder eller Søster, »i hvo du saa er«, opmærksom paa, at det er ganske mod al Fornuft at give Børnene de vanskeligste og vigtigste Ting til Læsesyssel – ja, Synd og Skam at gjøre Religionen til Legetøj og ABCsnak. »Ikke en Taare flyde da for min Bog! kast den hellere paa Ilden og tag en anden«. – Det var ikke uden Grund, at han skrev det. Især paa Landet var Bønderne forbitrede over de »gale ABCer«, hvori intet Guds Ord var.⁸ Han maatte da trøste sig med, at Biskop Balle uddelte den som Flidspræmie paa sine Visitatser, og at Børnene var glade for den.

Træsnittene i Bogen og dens Efterfølger, »ABCens Afløsning« (1799) er jammerlige, men han havde en fornuftig Mening med dem. »Ellers faa Bønderbørn ikke andre Billeder at se end det Miskmask, som de købe paa Markederne for 2 Sk. og siden klippe i fire Stykker og klistre paa deres Vægge«.

Derimod mente han det nok ikke helt alvorligt, at man eventuelt skulde bruge en anden, for da Frederik Høegh Guldbergs Oversættelse af Salzmanns »Konrad Kiefer«, paa Dansk »Peder Jensens ABC og Læsebog«, kom senere i 1798, og Rentekammeret foreslog, at Staten købte 200 Eksemplarer til Uddeling – Guldberg havde jo gode Forbindelser – saa greb han Gaase-

8. Saa galt som i Nassau-Weilburg gik det dog ikke. Der indførtes en ny ABC i 1776, men saa gjorde Folk ogsaa Oprør, saa Fyrsten maatte kalde 800 Mand Hjælpetropper fra Kurpfalz til.

pennen og skrev »Salzmanss med saa megen Bram udbasunerede og af det kgl. Rentekammer udbredte ABC og Læsebog, vejet paa min Vægtskaal og funden for let« (1799).

En Række ABCer af lignende Art kom i disse Aar, af Bone Falk Rønne (der i øvrigt, helt aktuelt, blev anklaget for at være engelsk Collaboratør i 1807, fordi han som Sognepræst havde raadet Bønderne i Lyngby til at aflevere Furage efter et Ultimatum om, at deres Gaarde ellers vilde blive plyndret; han blev dog frikendt), H. J. Birch, Thonbo, Anton Frantz Just, Kammerraad, Landvæsens- og Forligskommissær, Bogtrykker og Boghandler, som der staar paa Titelbladet over en temmelig æventyrlig Hane (»Aarvaagenhed af Hanen lær! Som Bi og Myre flittig vær!«), C. J. Bredsdorff, D. C. F. Schultz o. fl.

Jævnsides med disse ABCer og Katekismus-ABCerne kom de berømte Billed-ABCer. Ogsaa de stammede fra Tyskland, og deres Forbilleder har nok været »Billedbibleerne« og Comenius' Orbis pictus (1657). Som Type paa Comenius-Epigonerne kan en ABC fra Harald Jensens Forlag (uden Aar, men sen) nævnes: I Rækker under hinanden staar smaa tarvelige Træsnit, mindre end et Frimærke, af en Fugl, en Stol o. s. v. med Ord ved Siden af: Fug-len, Sto-len o. s. v. Pædagogisk ogsaa ved Siden af, fordi Børnene jo ikke behøver at stave, men paa Billedet kan se, hvad der staar, mens Comenius lod Billederne angive den Lyd, der skulde læres, Lammet – bæ – Bogstavet b o. s. v. Hr. Jensen har sikkert slet ikke anet Comenius' Eksistens; han var nok blot Epigonernes Epigon.

Den første rigtige Billed-ABC med mærkelige Dyr og endnu mærkeligere Vers holdt sit Indtog i Danmark med den af Johan R. Thiele o. 1800 trykte. Den kom samtidig i en tysk og en dansk Udgave.⁹ Og for at han kunde være paa den sikre Side

9. ABCerne er uden Aarstal, men den danske angives at være trykt Helliggejststræde No. 150 og 151. Og her laa Trykkeriet 1797-1808. Denne og flere andre Oplysninger skylder Meddeleren Overbibliotekar R. Paulli megen Tak for, ligeledes for hans store Hjælpsomhed, da Det kgl. Biblioteks ældste ABCer skulde gennemgaaes.

salgsmæssigt set, stod først det traditionelle Katekismusstof, og saa kom Crocodillen, der ynksomst græder, skønt den allersnarest Folk opæder; »Paafuglen vel har smukke Fjere, dens Ben af Saar dog fulde ere« og »En Ørn kan meget gammel blive og holder sig ved Rov i Live«. Det var den, J. L. Heiberg benyttede i sin »Ny A-B-C-Bog i en Times Underviisning til Ære, Nytte og Fornøielse for den unge Grundtvig« (1817). Endnu i 1865 blev en ganske tilsvarende trykt hos H. P. Møller, Træsnittene er blevet fornyet uden dog at blive væsentlig bedre, men kun enkelte Vers er ændret. Xet voldte store Knuder. Nogle valgte Xantippe efter tysk Mønster: »Xantippe war ein' arge Hur' weil X mal X ist hundert nur«, saaledes: »Xantippe kalder man en arrig Kvinde, som skjænder, raser og har ondt i Sinde« (ABC, Strandbergs Forlag, u. A.), eller: »Xantippe var Navnet paa Sokrates' Viv, saa kaldes hver Kvinde, hvis Hu staar til Kiv« (Sokrates forklares saa til Bedste for Læreren i en Fodnote), (ABC for Smaafolk paa Landet, Eibes Boghandel, 2. Opl. 1866, 7. Opl. 1891). Eller man valgte som Thiele: »Xiphias kaldes af de Lærde en Fisk med tre Fod lange Sværde«. – Langt op over disse rager Chr. Winthers ABC med Billeder af Constantin Hansen (1863).

Side af Thieles ABC fra o. 1800.

Som Kuriosum skal til Slut blot nævnes den i 1856 hos Jacob Erslev udgivne »Uopslidelige Billed ABC« trykt paa Lærred. Og glemmes maa ikke Professor Anders Gamborg, der havde mange sære Ideer, bl. a. den at ville forbedre Fuglenes Sang i vore Skove. Han havde ogsaa sine egne Meninger (nemlig i Aarenes Løb to) om den indledende Læseundervisning og udgav flere Bøger herom, saaledes »Læsebog for de allerførste Begyndere« (1797), som Studiesamlingen ejer i Hellæder med Guldsnit og paa Permen et kronet Karoline (hvilken af dem det nu kan være), og »Syllabarium Minervæ eller Abec for Prindser« (1830) med Dansk, Latin, Tysk og Svensk i Teksten. Men det var kun et Mellemspil uden Betydning.

Mens Reformationen skabte ABCen og Pietismen Bibelhistorien, var det Oplysningstiden, der skabte *Læsebogen*.

Denne mærkelige Tid, som man smiler ad og tiltrækkes af, havde i den danske Skole flere Linier, der baade krydsede og delvis modarbejdede hinanden: det snusfornuftige, det nyttige, det sentimentale, det optimistiske, det aandeligt bevægede, det rationalistisk tørre. Fælles var den store glade Tro paa Opdragelsens Mulighed. Den tvivler vi heller ikke paa i vore Dage med Eksemplerne fra Tyskland og Rusland for Øje, men vi er ikke længere glade.

Det snusfornuftige og nyttige, præget af Merkantilismen, kom frem i Spindeskolerne, hvor Børnene paa samme Tid kunde lære Kristendom og Vindskibelighed. Det drejede sig ikke længere alene om deres Salighedssag, men ogsaa om at faa Hjulene i Gang og Børnene beskæftiget. Et fornøjeligt Spor i Skolens Bøger satte de i Bunkeflods Spindeviser (1783), smukt trykt hos I. F. Schultz. De kom i flere Oplag og benyttedes baade i Skolerne og som Flidspræmier. Et Par Visetitler giver Aanden: Opmuntring til at spinde, Landlevnets Lyksalighed, Kierlighed til Herskabet, Utroe-

Gamle ABCer og Læsebøger

skabs ulykkelige Følger, hvor Ane efter ti Vers er kommet grumme galt af Sted:

I Tugthuus sidder Ane nu og græder
For hun sin gode Husbond utroe var,
Hun tænker paa de forhen havde Glæder,
Og at hun nu kun Sorg og Kummer har.

Gud frie os fra at vi skal ligne disse,
Og styrte os i Last og Uheld ned,
Nei! Troestab vil vi mod vor Husbond vise,
Saa hyder Gud, saa hyder Kierlighed.

Langt større Betydning end denne Blindgadebevægelse fik den nyeuropæiske humanistiske Skolebevægelse i Slutningen af 1770erne, Filantropismen. Den satte dybe Spor i den danske Almueskole, dybere sikkert end den nyeuropæiske i 1920erne, der som den havde sine Rødder i en blodig og bevæget Tid. Den store Skolekommission blev nedsat i Revolutionsaaret 1789. Den kastede sig straks ud i Forhandlinger om Landsbyskolernes Undervisning. Børnene skulde ledes til moralske Begreber, og deres »Tænkemaade skulde dannes«. Dyden var Menneskets højeste Maal, den kronede alle øvrige Fuldkommenheder og Talenter, uden den havde Mennesket ingen Competence til Lyksalighed, skrev Prins Ferdinands Lærer, C. F. Degen i sine »Pædagogiske Aphorismer« (1799). Men hvorledes skulde man naa dette Maal, naar Almueskolerne, de der var, ikke ejede stort andet end ABC-Brættet og maaske en laset Regnebog. Selv en Læreruddannelse havde man ikke. En Læsebog, som baade Lærer og Børn kunde suge moralske Safter af, maatte findes. Og som F. E. v. Rochows idealistiske Skoleplaner i Brandenburg blev Mønster for Ludv. Reventlows Skoler, blev hans »Kinderfreund« det for Læsebogen, ja mere end det, den blev direkte oversat paa Reventlows Foranledning. Og med den holdt *Læsebogen*, der ogsaa i Tyskland var noget helt nyt, sit Indtog i den danske Almueskole.

Den første Oversættelse (af J. C. Pingel) 1777 er trykt i det Kongelige Privilegerede Adresse-Contoires Bogtrykkeri paa Ud-giverens Bekostning; og da – som det siges i Fortalen – Over-sætteren ikke »ved Bogens Udgave søger nogen skiden Fordel«, haaber han, at de retsindige Herrer Proprietairer vil købe den til deres Skoler. Bogen er dediceret »Glorværdige Naadigste Arve-Prints og Herre«, og det haabes, at dennes ophøiede Tænkemaade maa finde Indgang ogsaa hos de i mindre Grad ophøiede paa Jor-den. Det kgl. Biblioteks Eksemplar er meget smukt indbundet i marmoreret Hellæder med Guldstempler og Guldsnit; desværre kan det ikke oplyses, hvem der har ejet det.

Den anden danske Udgave (af Jacob Wolf) er en Oversættelse efter den tyske Originals 3. Oplag og adskiller sig en Del fra Pin-gels. Den kom hos Gyldendal i 1784 og blev trykt hos Frid. Wilh. Thiele. Den blev meget brugt, ikke blot ved Brahetrolleborgs Skoler, men Landet over. I 1818 kom den i 7. Oplag. Af de se-nere Oplag ejer Det kgl. Bibliotek 1795, 1800 og 1818, mens Studiesamlingen har 2. Opl. 1789.

Rochows »Børneven«¹⁰ var skrevet i et djærvt og fyndigt Sprog og en fortræffelig Bog for Tiden. En »konstig Jordkugle«, et Forstørrelsesglas og en Magnet vilde lette Brugen af den, skri-ver han i Forordet og ender med: »Og dernæst kan den, indtil man faaer en bedre, tiene til at udfylde den hidtil værende store Aabning imellem Fibel og Bibel i Underviisningen« (Wolfs Over-

10. F. E. v. Rochow: Der Kinderfreund. Ein Lesebuch zum Gebrauch in Landschulen. Bran-denburg u. Lpz. 1776. Kom i en Mængde Udgaver, snart i eet, snart i to Bind. – Oversat til Dansk 1777 af J. C. Pingel og 1784 af Jacob Wolf (7. Opl. 1818).

F. E. v. Rochow: Der Kinderfreund, oder erster Unterricht im Lesen und bei dem Lesen. Brandenburg 1795. En forkortet og noget ændret Udgave af førstnævnte. – Oversat til Dansk af P. R. Duus: Den Læsende Børneven eller første Underviisning i og ved Læsning. Kbh. 1800. Ogsaa J. P. Slotwed oversatte den i 1809 (»Dansk Børneven – efter Rochow«). Paa Tysk kom den med Originalens Titel, »gedruckt bey S. Elmenhoff, Fredericia 1806, auf Kosten des Buchhändler K. Kristensen in Kopenhagen«. Denne Bog findes ikke i Bibliotheca Danica og er ej heller nævnt i Jonas u. Wienecks tre Binds Udgave af Rochows sämtliche pädagogische Schriften (Berlin 1909) Se Bibliografien, 3. Bd., S. 478-515. Statens pæda-gogiske Studiesamling ejer den.

sættelse 1784). Til Karakteristik skal nævnes nogle af de 172 Stykker i samme Udgave: Den gode Tienstedreng, Om Planternes Vext, Det velgiørende Barn, Den misundelige Nabokone, Om Øvrighedens Nytte, Om Nytten af at tænke rigtig ved Fæevlen, Den Kunst at være glad uden Anger, Om Guds Velsignelse o. s. v. — Poesien er næsten ganske forbigaaet, kun enkelte Vers i samme Stil som Bogens øvrige Stof er med. Det virker derfor sympatisk, at den danske Udgave 1784 supplerer Rochow med ikke mindre end 64 Digte af C. F. Weisse, oversat af H. J. Birch, og at Udgiveren raader Lærerne til at købe Noderne hos Forlæggeren (Gyldendal) for 1 Rdl. 3 Mk. — Det var den første Lyrik — men importeret — i danske Læsebøger. I »Egeria« 1804 roses Bogen meget, dog var det at ønske, at de moralske Fortællinger vilde tage mere Hensyn »paa Lasternes Skjændighed end Skadelighed. Hiin gjør stærkere Indtryk paa det unge Hjerte«.

Bogen fik en Række Efterligninger, alle oversat fra Tysk. Provst Laurids Hasses Oversættelse af Beckers »Not- und Hülfsbüchlein« blev købt af Skolekommissionen for 200 Rdl. og udgivet i 1800, omarbejdet af C. G. Rafn.¹¹ Første Kapitel handler om, »Hvad Kapitain Mildberg og den gamle Præst Herr Rudolf tænke om det menneskelige Liv«, hvad der jo maatte interessere Bønderbørn uhyre. I øvrigt behandler den paa 470 Sider Kartoffelens Nytte, Oldenborrerne, Klysterers Brug, dødfødte Børn o. s. v.

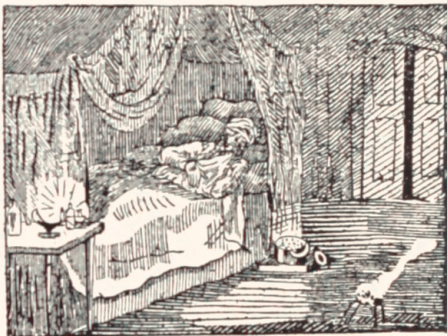
Karl Traugott Thiemes »Gutman oder der sächsische Kinderfreund« (Lpz. 1794) blev oversat af Skolelærer M. Hallager: »Godmand eller den danske Børneven« (Kbh. 1803). Den er ganske efter Rochows Mønster, men endnu mere belærende. Man ser ligefrem formanende Pegefingre stikke frem fra alle Bogens 224 Sider. Indtil 1817 kom den i syv Oplag, saa godt blev den modtaget »i Fædrenelandets Skoler«, som Forordet siger, hvor

11. Nød- og Hjelpe-Bog for Bondestanden eller Beskrivelse over Landsbyen Egerup i dens Lykke og Ulykke. Kbh. 1800. Oversat efter Rud. Zach. Becker: Not- und Hülfsbüchlein oder lehrreiche Freuden- und Trauergeschichte der Einwohner zu Mildheim. Gotha 1787-98.

om Sønnene, maae jeg først læse et Brev for Eder, som den fornemme Officeer, der forførte hise, skrev til Mikkel Grob, og som denne fik kort for sin Død. Han tog derpaa et Papiir op af Lommen, som var en Afskrift af dette Brev, og læste det langsomt og med Eftertryk for de unge Mennesker, han havde om sig. Han saae og derhos en og anden af dem stibt i Øinene, om hvilke han vidste, at deres Hjerter var ikke ganske reent.

27.

Et gyfeligt Brev fra en vellystlig Forfører, skrevet under Samvittigheds Angest paa hans Dødseng.

Ulykkelige, beklagelsesværdige Fader! Du sidder nu i Bolt og Jern. Dommerne ere i Begreb med at

Fra Beckers Nød- og Hjelpe-Bog (1800). Paa næste Side læses bl. a.: »Jeg indlod mig med en offentlig Skjøge, som jeg og selv først havde forført. Hun gav mig min fortjente Løn, og paaførte mig denne skjændige Sygdom.« »Her ligger jeg. Lægerne skjærer et forraadnet Lem af efter det andet. I Morgen agte de at sætte min Næse af«. — Fortrinligt Læsestof for Bønderbørn! Seksualundervisning Anno 1800. Det var Manuskriptet til denne Bog, den store Skolekommission (med Biskop Balle som Medlem) købte for 200 Rdl. og lod udgive.

det yderligere forklares, at Forfatteren ikke turde vige fra Børneverdenen og derfor ikke indfører Konger og Krigshelte, Lærde og Philosopher, Kætterforfølgelser og Martyrer, men hvor han saa til Gengæld skriver om Tordenvejr («Naar nu saadanne Skyer støde an paa andre Skyer, saa sprude de ligeledes saadanne elektriske lysende Gnister fra sig»), om ildsprudende Bjerge, om Planter, hvis Frugter og Kiernehuuse ere nyttige, og mange andre interessante Ting.

Det tilkommer en senere Tid at skrive ironisk om vore Skolebøgers Naturvidenskab. Og man kan ikke andet end notere, at mens Hovederne faldt i Frankrig, sad man i Danmark og udgav Almueskolebøger til Dydens Fremme.

Adskillige af disse Læsebøger med »almennyttige Kundskaber« til Overtros Bekæmpelse og Dyds Vækst maa forbigaaes. Dog skal det nævnes, at Læsebøgerne fra disse Aar – bortset fra det specielt tidsprægede, det vi nu kalder det naive – ikke er uden Slægtskab med de i U. S. A. for Tiden meget almindelige (og smukt udstyrede) Bøger i »social science«, beregnet for Grundskolens Elever. Ikke blot den i danske Øren noget overanstrengte Betegnelse, men ogsaa Maalet, aaben og direkte Paavirkning af Børnene til Borgerdyd eller – som man nu siger – til democracy er betegnende.

Kun to skal endnu nævnes. Først D. S. Birchs »Naturen, Mennesket og Borgeren. Forsøg til en Læsebog for Almueskolernes øverste Klasser«, der kom i 1821 og endnu i 1865 blev trykt op. Rasmus Nyerup sætter den i »Dansk Litteratur-Tidende« »foran den lange Række af Læsebøger, vor Litteratur ejer. Sprog og Foredrag er reent og plant, undertiden udmærket skjønt«. Den var selvstændigere end de tidligere og havde historisk Stof med. Men naar Peder Hjort i 1843 falder over den (den var jo Konkurrent til hans »Børneven«) og kalder den aandløs og egentlig uden Sjæl, maa man alligevel give ham Ret.

Og saa til sidst den lille Oversættelse af Rochows Børneven ved Skolelærer og Forsanger i Hellevad udi Vensyssel, Jens Peter Slotwed (Aalborg 1809). Af de hidtil nævnte Bearbejdere var kun Hallager Lærer, de fleste var Præster. Ikke saa mærkeligt; nogen Læreruddannelse kendte man ikke, før Blaagaards Seminarium (nu Jonstrup) oprettedes 1791, Brahetrolleborg 1794 og Præstegaardseminarierne efter 1801. Blaagaards Elever havde Ord for at være opblæste og indbildske, og Blaagaardianeren Slotwed (egentlig I. P. Palmer) synes ikke at have hørt til Undtagelserne. Han underskriver sig paa Titelbladet udtrykkelig »Akademisk Borger og Seminarist«, saa man ligefrem kan se ham skyde Brystet frem. Maaske for at Bogen i hvert Fald kunde blive brugt i Nordjylland, dedicerede han den bl. a. til »De Hædersmænd« Hr. Amtmanden i Hjørring, Hr. Stiftsprovsten i Aalborg og Hr. Herredsprovsten i Sindal, og han tilføjer lidt mystisk, »at dem tilkommer Æren for denne lille Bogs Fuldkommenhed, hvorfor disse Ædle herved bevidnes: min Hengivenhed – min Tak«. Han havde forgæves bedt den store Skolekommission om at anbefale sin Oversættelse.

Danske Skolereformer har haft den Misskæbne at skulle gennemføres i økonomisk svære Tider. Vor berømte Folkeskolelov af 1814, der ikke skabte en radikal filantropistisk Skole, men gav Rammerne for en god dansk Skole, kom lige efter Krigen med England og Aaret efter Statsbankerotten, Skoleloven af 1937 i Krigens Skygge, og Ungdomsskolelovene af 1942 midt under Besættelsen. Aarene nærmest efter 1814 betød da ogsaa faa Fremskridt og megen Stilstand. Det aandelige Gennembrud, der med Øhlenschläger og Grundtvig satte ind i disse Aar, mærkedes næsten ikke i Almueskolen. Læsebøger blev dog ved at komme, og da D. S. Rugaard i 1847 udgav sit »Skole-Bibliotek«, var der saa mange, at han kunde dele Afsnittet om Læsebøger i ABC-, Stave- og Læsebøger, almindelige Læsebøger, encyklopædiske

Gamle ABCer og Læsebøger

Læsebøger, religiøse og moralske Læsebøger og æstetiske Læsebøger, i alt 11 Sider Bogtitler, hvoraf de allerfleste endnu var i Boghandelen.

Bedst af dem alle og den, der bar Fremtiden i sig, var Peder Hjorts »Den danske Børneven, en Læsebog for Borger- og Almueskoler«. Den kom i 1839; men allerede otte Aar før havde Jacob Deichmann, der i 1809 havde købt Gyldendalske Boghandel, foreslaaet ham at oversætte F. P. Wilmsens »Kinderfreund«, hvis første Udgave var kommet i Berlin 1800. Efter to Aars Arbejde gav han op. Han kunde ikke lade sig binde til et Forbillede, og nu vilde han lave sin egen Bog. Han fik Kollegerne i Sorø sat i Gang, Wilster, Bredsdorff, Lütken, Wegener kom i Arbejde, ja endog Hauch og »min Kollega vor berømte Digter Ingemann«, der iøvrigt ikke elskede Hjort og skal have brugt ham som Model til Skurken Arnfred i »Valdemar Sejr«. Ogsaa Hr. Prof. C. Winther og Hr. C. Andersen maatte devovere sig og levere originalt Stof til Børnevennen. Wilster: En Bondeknøs, der hedte Hans; Chr. Winther: Den Fattige og den Rige; Ingemann: Den gamle Sten; H. C. Andersen: Konen med Æggene og et Prosastykke. Digte af Rahbek, Øhlenschlæger, Tode, Storm og Pastor Grundtvig kom med. – Tænk, danske Digte i en dansk Læsebog! Og hvad der var lige saa opsigtvækkende og nyt, Molbohistorier, saa nyt, at Præster protesterede, og Biskop Paludan-Müller maatte holde Møde derom med sine Provster.

Resultatet blev da en Læsebog, der vel havde det »almennyttige« med i de naturhistoriske, geografiske og hygiejniske Afsnit, fængslende og fortræffeligt skrevet; og ogsaa moralske Fortællinger, fortalt med det Glimt af Humor, man før havde savnet – men som viste fremover med æstetisk Stof, historiske og nationale Skildringer. Den var baade, hvad man i Tyskland helt op til vore Dage har kaldt »Realienbuch«, og æstetisk, national Læsebog. I pudsig Modsætning til Bogens Naturlighed staar Indledningen, »bestemt til i en kort Tid at skaffe forsømte Børn nogle Begreber

og Omløb i Hovedet«. Den er helt holdt i Filantropinismens Stil, men er da ogsaa taget direkte efter Hjorts første Forbillede, F. P. Wilmsens »Kinderfreund«:

„Jeg hører til Børnene. Børn vide Lidet, og forstaae ikke mange Ting; derfor maae de undervises og lære. Derved blive de forstandige. Jeg bliver i Skolen underviist af Læreren. Jeg er min Lærer Lydighed og Taknemmelighed skyldig... Et godt Barn er opmærksomt paa Skolen; det hører kun paa det, som Læreren siger, og tænker kun paa de Ting som det skal gøre... Et godt Barn gaar gjerne i Skole; det er flittigt, ordentligt, reentligt, sædeligt og stille. Det forliges altid med de andre Skolebørn. Det gode Barn kommer aldrig for sildig i Skole, driver ikke om paa Gaden, eller paa Vejen, eller paa andre Steder, men gaar lige hjem. Jeg vil være et artigt og lydigt Skolebarn...“.

Det var med Rette, Bogen blev rost og stærkt benyttet. Saa sent som 1879 kom den i 10. Oplag, brugt altsaa jævnsides med Joakim Larsen, da Johs. V. Jensen var Dreng.

Peder Hjort var jo en højt begavet Mand, men en urolig Sjæl og en stridbar Herre. Uden Gny kom hans Læsebog ikke paa Skolebordene. I 1843, da »Den danske Børneven« kom i 3. Oplag, udsendte han »Kritiske Bemærkninger om adskillige Læsebøger for Børn«, hvor han redegør for Bogens Principper, men dog først og fremmest skalperer sine Konkurrenter. Rochows Børneven var nu saa gammel, at den kunde klappes paa Skulderen; Thiemes Godmand, hvis 9. Oplag var kommet i 1830 (Pris 80 Sk. – mod Hjorts til 1 Rdl. 32 Sk. og 24 Sk. mere indbundet), bliver sablet ned, »flave pinlige udmattende Fornemmelser er det eneste, som saadan Tale kan frembringe i den friske barnlige Sjæl«. Uret havde han nu ikke. »Naturen, Mennesket og Borgeren«, der naaede sit 10. Oplag i 1843 (80 Sk.) fik som allerede nævnt læst og paaskrevet. Endnu værre gaar det to Læsebøger, der lige var udkommet i 1840 og 1841, den ene af Frølund, den anden af Rasmus Sørensen (Venslev). Frølunds¹² behandles paa 25 Sider, og

12. Fr. Frølund: Den lille Børneven. En Læsebog for danske Almue- og Borgerskoler. Soldenfeldt, Kbh. 1840. 232 S.

saa er der ikke mere tilbage af den (den koster 64 Sk.) – Rasmus Sørensen,¹³ (hvis Pris var 1 Rdl.) maa nøjes med 5¹/₂ Side og slipper lidt naadigere, men mange Fejl paavises, og Hjort undrer sig over »den mærkelige Sikkerhed i at forplante Sandheden i et Svøb af Usandhed«, som den udviser. Begge Bøgerne døde iøvrigt af Kritiken. Ingen af dem naaede 2. Oplag.¹⁴

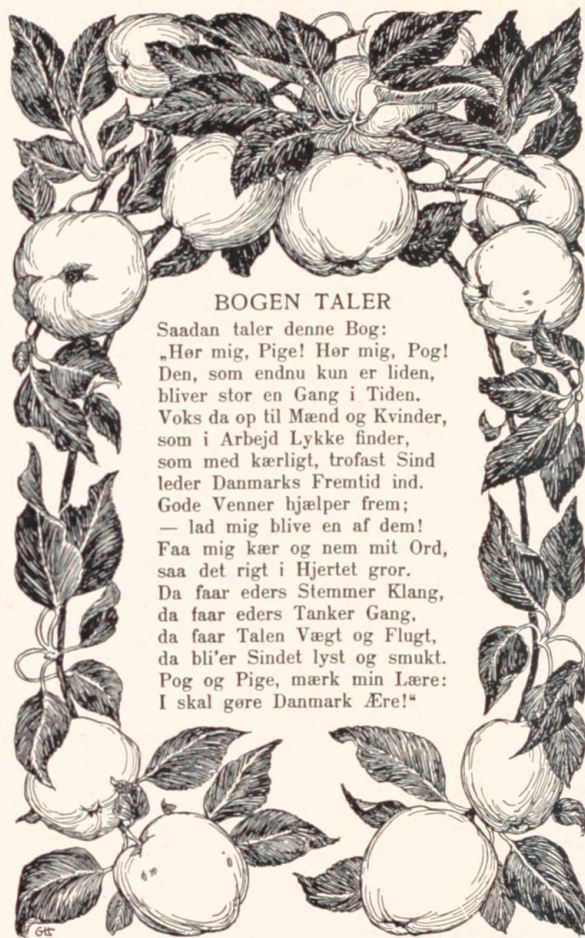
Retfærdigheden kræver dog, at det oplyses, at Hjort ogsaa med megen Skarphed gennemgaar tyske og engelske Læsebøger, og at man faar et levende Indtryk af den Grundighed og Interesse, hvormed han var gaaet til Arbejdet med sin »Børneven«.

Og mon ikke adskillige af Nutidens Folkeskole-Læsebøger kunde lære lidt af Peder Hjorts? Mon ikke de Bind, der er beregnet for de ældste Elever, skeler for meget til Gymnasiernes litterære Antologier og glemmer, at 12-15aarige Folkeskolebørns litterære Kapacitet er saare ringe, mens Interessen for geografiske og naturhistoriske Fortællinger er stor? Det er skralt med Æstetikken i den Alder, og Gunnar Gunnarsson har næppe helt Uret, naar han i Dansk lærerforeningens Jubilæumsskrift mener, at den sikreste Maade at vænne jævne Folk af med at læse de Bøger, en Mand har skrevet, er at udgive hans Værker til Skolebrug.

Vender man sig til Slut fra Læsebogens Idé og Indhold gennem Tiderne til dens ydre Form i de 160 Aar, der er gaaet, siden den holdt sit Indtog i Skolestuerne, er det paafaldende, saa lidt den stort set er ændret. De skiftende typografiske Moder har ligesom ikke turdet binde an med den. Slomanns tidligere omtalte Læsebog fra 1901-02 danner her en Undtagelse med sit særlige Billedarrangement og sine rankeindrammede Sider forrest i Bindene, præget af Tidens typografiske Smag.

13. Rasmus Sørensen: Læsebog af almennyttige Kundskabers Indhold for Børn i de danske Almueskolers øverste Classe saavel og for den voxne Almue-Ungdom og den myndige Almuesmand uden for Skolen. Eget Forlag, Kbh. 1841. 417 S.

14. I 1868 udsendte Hjort 2. Hæfte af »Kritiske Bemærkninger«. Her er det Matzens Læsebog, der maa holde for. De døde dog ikke, men var saa livskraftige, at en af dem endnu udkom 1909.

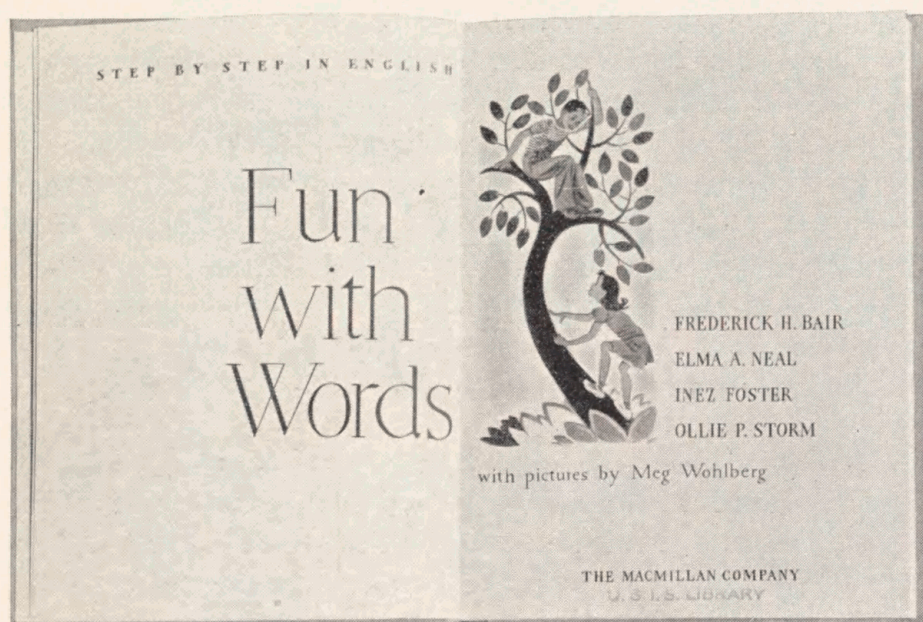

BOGEN TALER

Saadan taler denne Bog:
„Hør mig, Pige! Hør mig, Pog!
Den, som endnu kun er liden,
bliver stor en Gang i Tiden.
Voks da op til Mænd og Kvinder,
som i Arbejd Lykke finder,
som med kærligt, trofast Sind
leder Danmarks Fremtid ind.
Gode Venner hjælper frem;
— lad mig blive en af dem!
Faa mig kær og nem mit Ord,
saa det rigt i Hjertet gror.
Da faar eders Stemmer Klang,
da faar eders Tanker Gang,
da faar Talen Vægt og Flugt,
da bli'er Sindet lyst og smukt.
Pog og Pige, mærk min Lære:
I skal gøre Danmark Ære!“

Gamle ABCer og Læsebøger

Opstillingen er ellers stadig den samme. Om ny Typografi, lay out og andre moderne Sager med Fordel kan benyttes i den danske Skoles Læsebøger er vanskeligt at sige. Personlig vilde den, der skriver dette, nødig se en smuk og harmonisk Læsebogs side benyttet til typografiske Ekstravagancer. Men en Udstilling i 1947 paa

Moderne amerikansk Skolebog.

Statens pædagogiske Studiesamling af moderne Skolebøger fra U. S. A. vakte dog en Smule Tvivl i hans bogkonservative Sjæl.

Naturligvis *har* Tiderne sat Præg paa Læsebogens ydre Fremtræden. Den hyggelige Fraktur i de smalle Kolumner paa de smaa Sider i Rochows og Peder Hjorts »Børneven« blev grim og kompres i Hjorts senere Udgaver og Samtidens andre Læsebøger med deres bredere Kolumner, større Sider og trange Marginer. Den klare, reelle Antikva holdt sit Indtog og trængte efterhaanden Frakturen i Skammekrogen. Papiret, der var godt i de gamle

Bøger, blev ringere i Aarhundredets sidste Halvdel og atter godt i vore Dages smukke – men maaske lidt kedelige Læsebøger.

Naar Billedet af Siden staar smukkere i de gamle Læsebøger end i dem fra Slutningen af Aarhundredet, er det fristende at ville læse Kulturhistorie ogsaa deraf.

Er det den gamle Haandværkeræres, de gode Traditioners Svækkelse under Industrialiseringen og Arbejdskampene, hvor der ofte kunde blive Tale mere om en træls Kamp for Levebrødet end om Udøvelse af et fint, gammelt, solidt Haandværk, der afspejler sig heri – eller var det blot en almindelig Smagsforringelse?

Og naar de nyere Læsebøger atter staar med smukke harmoniske Sider, er det da en Afspejling af Boghaandværkets og Boghaandværkerens smukke kulturelle Position nu, der giver sig Udtryk?

Som Læsebogen i sin Oprindelse og sit Indhold har afspejlet Skolens og de pædagogiske Ideers Historie, saaledes synes ogsaa dens typografiske Udstyr gennem Tiderne at bære Genskin af Arbejdets og Haandværkets Historie.

»Børnenes danske Læsebog«, Hansen og Heltoft: »Dansk Læsebog«, »Vort Modersmaal« og hvad vor Tids Læsebøger hedder, hævder sig haandværksmæssigt smukt, og sætter man dem direkte ved Siden af Rochows og Hjorts »Børneven«, ser man bedst og tydeligst Forskellen mellem god gammel og god ny Skolebogstypografi.

Baade Rochows »Børneven« og Hjorts betød hver for sin Tid store kulturelle og pædagogiske Landvindinger; begge satte de gennem Aar Præg paa Skolens daglige Liv, og begge gav de snævre Almuehjem et Glimt af den store vide Verden, baade Tankens, Følelsens og Naturens. Det synes derfor at være med Rette, at de her er taget frem af Historiens store Skoletaske og lagt paa Bogvænnens Bord.

Novemberdag.

Af Johan Skjoldborg.

I.

Pilehuset ser trykket ud med det tunge, høje Straatag over de lave Lervægge. Og under Tagbrynet blinker et Par smaa Vinduer frem, saa kummerligt og ligesom bekymret.

Det er kun et fattigt Husmandshus. Det er stormblæst og skrøbeligt, og det ligger saa taalmodigt og holder ud i al Slags Vejr.

Med Pilehuset som Midtpunkt gaar der Stier i forskellige Retninger. Folkene her har altid maattet hente deres Føde langt ude. Jakob Pilehus gaar saa trofast hver eneste Morgen tidlig og hver eneste Aften silde ad disse Stier, som han slider dybe med sine Træskoringe. Det har han gjort i fyrretyve Aar.

Ad disse Stier har Forældrene sendt Børnene ud i Verden een efter een, ti i alt. Den første Gang har Moderen fulgt dem paa Vej saa langt, at de ikke har kunnet se Hjemmet, naar de vendte sig. For Moderen ved fra sig selv, hvad for en Magt der ligger i en Hytte som Pilehuset, naar et Barn skal forlade det.